

Lyssnandets sex konster

FÖRFATTAREN DISKUTERAR inledningsvis den traditionella aspektmodellen av ämnet svenska: *tala, lyssna, skriva, och läsa*. Mot de expressiva aktiviteterna *tala* och *skriva* står de receptiva *lyssna* och *läsa*. I såväl individens som släktets utvecklingshistoria uppträder förmågan att lyssna tidigast, följt av talförmågan. Redan fostret kan uppfatta ljud, och Homo Sapiens föregångare kommunicerade med hjälp av hörseln och icke-verbala ljud.

Enligt en amerikansk studie från 1926 rörande de olika aktiviteterna frekvens i vardagslivet upptar lyssnandet 45 procent och talandet 30 procent av vår vakna tid, medan vi ägnar 16 procent respektive 9 procent åt att läsa och skriva. Senare undersökningar har i stort sett bekräftat de proportionerna. Som den amerikanske professorn Walter Loban uttrycker det: ”Vi lyssnar till en bok per dag, talar en bok per vecka, läser en bok per månad och skriver en bok per år.”

Här infinner sig en lekmanamässig fundering. Har inte de skriftspråkliga aktiviteterna ökat till följd av den elektroniska utvecklingen? Vi mailar, chattar, twittrar och sms-ar av hjärtans lust, det vill säga skriver och läser mer någonsin. Å andra sidan har väl ald-

rig den muntliga kommunikationen varit livligare än i dag. Betrakta, o läsare, dina medmänniskor i busen eller tunnelbanevagnen där snart sagt var tredje är inbegripen i ett mobiltelefonsamtal!

Hur det än förhåller sig med detta gör Adelmans ett intressant påpekande när han påminner om att skolan uppmärksammar de skriftspråkliga aktiviteterna i ojämförligt större omfattning än de talspråkliga: enligt vissa undersökningar ägnas mer än 80 procent av tiden åt dem under det att träning i talande och lyssnande får nöja sig med resten.

Paradoxalt nog tillägnar sig eleverna kunskaper huvudsakligen genom att lyssna, främst till läraren. Några aspekter på lyssnandets funktioner får de däremot sällan eller aldrig. Det är bland annat där Adelmans finner sin huvudpoäng. Vad han visar är att det är en konst att lyssna – en konst som han söker lära ut. Att det i ordets egentliga mening rör sig om en aktivitet framgår från början.

Adelmans visar på olika modeller syftande till att upplösa gränserna mellan de nyssnämnda traditionella undervisningsaspekterna i ämnet svenska. Han vill skapa en samspel mellan dessa: det finns till exempel ingen skarp gräns mellan

Kent Adelmans *Konsten att lyssna. Didaktiskt lyssnande i skola och utbildning*. Studentlitteratur 2009.

tala och lyssna. Också skillnaderna mellan olika ämnen – svenska, matematik, geografi – upplöses: de har alla möjlighet att utnyttja samma mediala lösningar. Till de språkliga uttrycksformerna lägger han gestaltningen – teater, sång, musik. Författaren beskriver entusiastiskt det fria samspelet han ser utvecklas mellan medier sinsemellan och mellan medier och ämnesinnehåll. För egen del har jag viss svårighet att omsätta hans vision i konkret undervisning.

Stort utrymme ägnar författaren åt ”lysstörningar och lysstid.” Vid sidan av rätt självklara anvisningar som att dämpa alltför skarp belysning, se till att klassrummet är bullerfritt, att eleverna inte använder mobiltelefon betonas författaren att arbetsplatsen bör tillhandahålla tysta utrymmen för såväl lärares som elevers för- och efterarbete.

Med lysstid menas att det bör finnas ”luft i systemet”, med andra ord utrymme vid sidan av alla punkterna på dagordningen så att läraren hinner besvara frågor från eleverna eller ge sig tid att göra fruktbara utvecklingar från ”ämnet”.

DET CENTRALA AVSNITTET i den så kallade lyssundervisningen tar upp sex olika sätt att lyssna, vart och ett

beroende på vilket kommunikativt syfte vi har. Huvudbegreppen är *uppmärksamhet, lyhörddhet, kritik, empati, inlevelse* och *identifikation*.

Uppmärksamheten karakteriseras av vår vilja och förmåga att filtrera bort de störande ljud- och synintryck som finns i omgivningen – diskriminerande lyssning kallar författaren processen. Det gäller vidare att bli medveten om skillnaderna mellan talarens dialekt eller uttal och hans icke-verbala framtoning, till exempel gester, ansiktsuttryck, klädsel med mera.

Lyhörddhetens ”lysstyp” benämner författaren förståelselyssning. Han ställer höga krav på lyssnaren i detta avseende. Från att ha utgått från undervisningssituationer i skolan glider han över till kommunikation i allmänhet. Lyssnaren skall tillägna sig talarens budskap, bland annat genom att förbättra sin minneskapacitet, utvidga det egna ordförrådet och genom ”inre tal” repetera och befästa informationen. Kontrollfrågor och förbättrad anteckningsteknik ingår också i processen. Inte minst viktigt är det att vara medveten om de känslor som ligger bakom informationen, annars kan kommunikationen blockeras.

Huvudintrycket är att lyssnandebegreppet här utvidgas till att också innefatta uttolkning och inläring av ett visst stoff.

Den kritiske lyssnaren granskar exempelvis vems intresse talaren företräder och vilken kompetens han besitter. Argumentens bärkraft prövas liksom källorna till

informationen. Lyssnaren ställer inre och yttre kritiska frågor men är samtidigt beredd att lyssna till motargument.

EMPATISKT LYSSNANDE innebär att lyssnaren söker anlägga talarens perspektiv och därvid lägger tonvikten på hur talaren känner sig. På olika sätt stöder han/hon talaren genom att skapa ett positivt ”kommunikationsklimat”. Lyssnaren avstår från att ge råd eller berätta om egna erfarenheter. Därmed upprätthålls en gräns mellan talarens roll och lyssnarens.

Den uppskattande lyssnaren upplever ett välbehag i själva kommunikationen. Det gäller inte bara vid mer solenna tillfällen som teater- och konsertbesök utan också till exempel när man skvallrar med grannen, sätter på sin favoritmusik eller högläser och berättar tillsammans. Och varför inte – som författaren högstämt utbrister – när man” hör vinden spela i skogens trädskronor”. Han sammanfattar: ”Att lyssna uppskattande får oss dessutom att slappna av och komma i harmoni med oss själva och vår omgivning.”

De anförda lyssnandetyperna ger alltför lyssnaren en självständig position. En sådan uppges mer eller mindre i det identifikatoriska lyssnandet. Detta omfattar till exempel alla former av nära vänskap, kärlek och förälskelse, beundran och idolskap behöver inte vara ömsesidigt.

DE OLIKA SÄTTEN att lyssna sammanfattas slutligen i ett diagram

där kritik och empati ställs under rubriken Distans, lyhörddhet och uppmärksamhet under Förståelse och inlevelse och identifikation under Närhet.

I avslutningskapitlet Didaktiskt lyssnande visar författaren med en rad exempel, dels hur läraren inte skall hantera en klassrumssituation, dels vilka metoder han/hon bör tillämpa för att åstadkomma didaktiskt lyssnande. Avsnittet hör till de mer matnyttiga för den undervisande läraren.

KONSTEN ATT LYSSNA är en grundlig vetenskaplig undersökning av lyssnandet som analyseras ner till sina grundkomponenter. Den obevandrade läsaren kan finna resonemangen väl subtila och framställningen ibland alltför abstrakt. Ändå har han/hon behållning av boken eftersom den på ett unikt sätt lyfter fram den språkliga aktivitet som varit minst beaktad trots att den är den mest frekventa och i många sammanhang den viktigaste. Begreppet ”lyssna” har här vidgats långt utöver sin konventionella betydelse och avser en rad olika kommunikationssätt, såväl aktiva som passiva.

Boken har pedagogiska förtjänster i ett stort antal repetitionsfrågor och kontrolluppgifter riktade till läsaren som genom att arbeta med dem finner genvägar till författarens teorier.

Sammanfattningsvis borde *Konsten att lyssna* utgöra ett värdefullt tillskott till kurslitteraturen i lärarutbildningen.

Per-Anders Holkers